

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2020/11/vajda-barnabas-nagy-tibor-a-trianon-temakor-a-szlovakiai-tankonyvekben-1989-tol-napjainkig-11-03-12/>

„Trianon 100” a Történelemt@nításban

Vajda Barnabás – Nagy Tibor

A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig

(Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához)

Az alábbi tanulmányban megvizsgáljuk azokat a jelenleg használatban lévő (1989 utáni) szlovák történelemtankönyveket és iskolai térképeket, amelyek valamilyen formában foglalkoznak Trianonnal. Elemzésünk történelemdidaktikai szempontú, vagyis azon túl, hogy megnézzük, egyáltalán megtalálható-e Trianon témája a tankönyvekben és iskolai történelmi atlaszokban, a következő kérdésekre keresünk választ: Mik a vizsgált tankönyvek általános didaktikai jellemzői, és ehhez képest milyen didaktikai apparátus segítségével (leíró szöveg, források, feladatok, kérdések) történik bennük Trianon feldolgozása? Hogyan és mennyiben valósulnak meg bennük a korszerű történelemoktatási módszerek és eljárások, úgymint a többszempontú forráshasználatra épülő képességfejlesztés és mélységelvű történelemtanítás? A vizsgált tankönyvek kiadási évei 1996 és 2011 közöttiek. A szerzők legfőbb megállapításai közé tartozik, hogy bár előfordulnak jó példák a korszerű didaktikai apparátus használatára tekintetében, azért a legtöbb jelenlegi szlovák történelemtankönyv és atlasz Trianon témáját kizárólag szlovák nemzeti szempontból taglalja.

Bevezető

Az 1989 utáni szlovák történelemtankönyvek Trianon-képe előtt szükséges felidézni az előzményeket. A két háború közötti Csehszlovák Köztársaság számára a legnagyobb kihívás a történelemtankönyvekben a „közös csehszlovák nemzet” hihető illúziójának a megteremtése volt. Trianonról beszéltek, de nem nagyon részletezték; nem kerülték ki, hanem azon mintegy túllépve, igyekezett pozitív jövőképet sugallni a Csehszlovákiában rekedt magyarok felé. 1945 után a csehszlovák történelemtankönyvekben Trianon tabuvá vált. A tétet azonban ismét nem a magyarok jelentették. Az 1945 utáni történelemtankönyvek hihetetlen mértékű ideológia töltettel terhelődtek meg, és egészen kirívó fokú manipulációkkal operáltak. Hol a csehszlovakizmus szelleme, hol a csehek és a szlovákok egymás közti hatalmi viszonyának kerülgetése szűrődött be a tankönyvekbe, aztán beszívargott a szovjet „tankönyvkultúra”, és mindent felülírtak az osztályszempontok. Mindezek mellett Trianon egyszerű ügynek számított – a legegyszerűbb volt hallgatni róla. Az 1989 előtti időszak egyik tanulsága az, hogy Csehszlovákiának mint államalakulatnak – a tankönyvekben is – kezdettől sokkal nagyobb gondjai voltak, mint Trianon.¹

Vajda Barnabás – Nagy Tibor: A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig

(Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához)

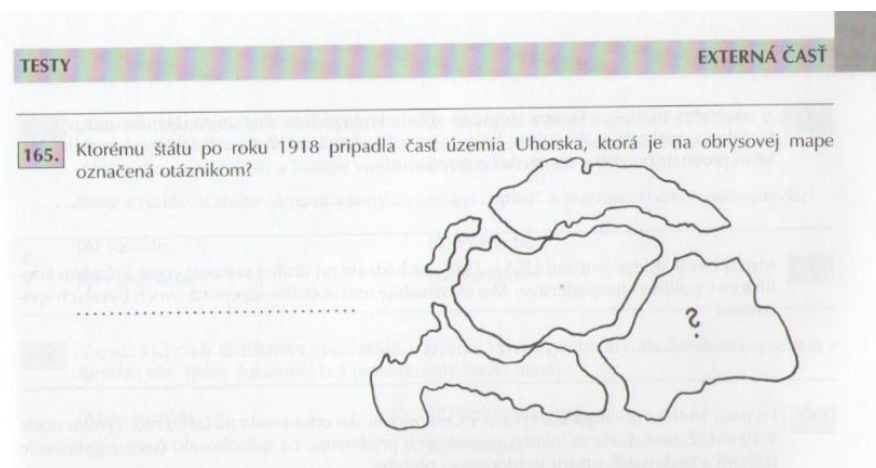
Trianon témája 1989 után is más, a szlovákok számára jelentősebb, fontosabb történelmi események részeként keresi a helyét a történelemtankönyvekben. Kedvez számára, hogy 1989 után elkezdett visszazökkenni rendes történelmi helyére az 1920-ban létrejött csehszlovák polgári demokrácia korszaka, valamint hogy általában nagyobb hangsúly helyeződik Csehszlovákia nemzetközi összefüggéseire. Mindezekkel összefüggésben lehetett újra olvasni a történelemtankönyvekben a Trianon szót.

A kezdetek: konstruktív újjáéledés

Az 1990-es évek közepétől kezdett megjelenni az Orbis Pictus pozsonyi magánkiadónál az az általános iskolai tankönyvsorozat, amely közvetlenül a rendszerváltás után mind tartalmi, mind módszertani tekintetben új irányt adott a szlovákiai történelemtankönyves folyamatoknak.

A Dušan Kováč történész nevével fémjelzett tankönyvsorozatnak köszönhetően – némi túlzással – új világ nyílt meg a szlovák tanulók előtt. A sorozat negyedik, *Szlovákia az új évszázadban* c. része, amelyet Kováčon kívül Ivan Kamenec és Viliam Kratochvíl, azaz a legelismertebb akadémiai szlovák történetírás és történelemdidaktika képviselői jegyezték.² A kiadvány túllépett mind az 1945 utáni, mind a két világháború közti tankönyveken, amennyiben nagyon részletesen foglalkozott a szlovákság első világháborús részvételével, a külföldi ellenállási mozgalommal, T. G. Masaryk, E. Beneš és M. R. Štefánik szerepével. Trianon a Kováč-féle tankönyvben megszűnt tabu lenni: „1920. júniusban Nagy-Trianon francia kastélyban aláírják a szlovák-magyar határról szóló szerződést.”³ És bár nem állítható, hogy Trianon kérdésében – magyar szempontból – minden rendben lett volna ebben a tankönyvben, de ugyanezen szerzőknek volt köszönhető, hogy Trianon fogalma bekerült a 2007-ben megjelent országos érettségi tanári kézikönyvbe is.⁴

1. ábra: Trianon – kontúrtérképen

Forrás: KRATOCHVÍL, Viliam – MLYNARČIKOVÁ, Hana (2007): *Maturita po novom. Dejepis. Externá časť. Interná časť. Testy*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 43.

A kontúrtérkép és a hozzá csatolt feladat – némi áttétellel ugyan, de – egyértelműen Trianonra utal. Rajta a darabokra szakadó Magyar Királyság látszik, középpont a Trianon utáni

Vajda Barnabás – Nagy Tibor: A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig

(Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához)

Magyarország, körülötte a lazán elszakadó új országokkal és Erdély/Románia területén egy kérdőjellel: „*Melyik ország kapta 1918 után a Magyar Királyságnak azt a részét, amelyet a kontúrtérképen kérdőjellel jelöltünk meg?*” Tudni érdemes, hogy ez a kézikönyv akkor készült, amikor 2006 után Szlovákia az írásbeli vizsgát is tartalmazó történelemérettségi bevezetésére készült, amely terv azonban hamvába holt, így ezt a kézikönyvet valószínűleg nagyon kevés pedagógus használta.

A folytatás: minden szlovák szempontból van

Az 1990-es évek progresszívnek tekinthető tankönyves kezdeményezése után más, „nemzetibb” irányt vettek azok a szlovák történelemtankönyvek, amelynek a legpregnansabb példája az 1997-ben a szlovák alapiskolák 9. osztálya számára készült ún. Letz-féle tankönyv.⁵ Ez az eseményeket kizárólag szlovák szempontból értelmezi, és sajnos helyenként ellenségképet is sugall a magyarok irányában.

A nevezett tankönyv Trianonnal kapcsolatos legelső tananyaga ezekkel a mondatokkal kezdődik: „*A Szerbia ellen kihirdetett hadiállapot után az Osztrák-Magyar Monarchia lakosainak egy részén háborús lelkesedés vett erőt. Úgy tűnt, a háború csak rövid ideig fog tartani, és gyors győzelemmel fog véget érni. Minden háborúellenes tett szigorú büntetést vont maga után. Emiatt a háborút ellenzők százai kerültek börtönbe és rendőri felügyelet alá az egész monarchiából, köztük sok szlovák is.*”⁶

A tanulók itt azzal szembesülnek, hogy a szlovákságnak 1914-ben annyi köze volt a Magyar Királysághoz, hogy katonának kellett bevonulniuk a gyűlöletes osztrák-magyar hadseregbe. Ha ezt elutasították, akkor a monarchia hatóságai szigorúan megbüntették őket. A szlovák kilencedikesek számára a szlovák nép modern kori története az alábbi igen negatív konnotációjú kifejezések kontextusában kezdődik: „*háborúellenes tüntetés, szigorú büntetések, börtön, rendőri felügyelet, szigorú cenzúra, parlament nélküli rendkívüli törvények*”.⁷ A könyv tág teret szentel az első világháború nemzetközi kontextusának (6-13. oldalak), majd ezzel a mondattal kerekíti ki a Monarchia felbomlásáról szóló fejezetet: „*Azt Osztrák–Magyar Monarchia megszűntével véget ért a Magyar Királyság [a szlovák eredetiben: uhorský štát] története, amelyben a szlovákok ezer évig éltek.*”⁸

A Letz-féle tankönyvben, amelyben a történész Róbert Letz-cel Anna Bocková történelemdidaktikus is együttműködött, számos forrás található. Egyebek mellett látható benne két térkép: egyfelől a Monarchia egészéről, másfelől az 1920 utáni állapotokról. A csatolt feladatok között van egy, amely arra szólítja fel a tanulókat, hogy a térkép alapján sorolják fel a Monarchia helyén létrejött államokat.⁹ A tankönyv ezután részletesen taglalja a szlovák nemzet szempontjából az ország megalakulását, gazdasági stb. viszonyait, és – miként az 1989-et megelőző tankönyvek – különösen nagy figyelmet szentel a magyar tanácsköztársaságnak: „*A magyar tanácsköztársaság [...] 1919. május 20-án támadást indított Szlovákia ellen Párkánytól Miskolcig. Elfoglalták a szlovák területek majdnem két ötödét. [...] A magyar tanács-hadsereg által elfoglalt területeken a szlovák hazafiaknak kegyetlen üldözésben volt részük. Nagy gazdasági károk keletkeztek.*”¹⁰

Ez a tankönyv ezután minden korábbi szlovák tankönyvnél részletesebben taglalja Trianont: „*A magyar katonaság Szlovákiából való kiszorítása még nem oldotta meg teljesen Szlovákia déli határainak a kérdését. Ezzel a kérdéssel a párizsi békekonferencia foglalkozott, amely 1920. június 4-én hozta meg a döntést. Magyarországnak a trianoni*

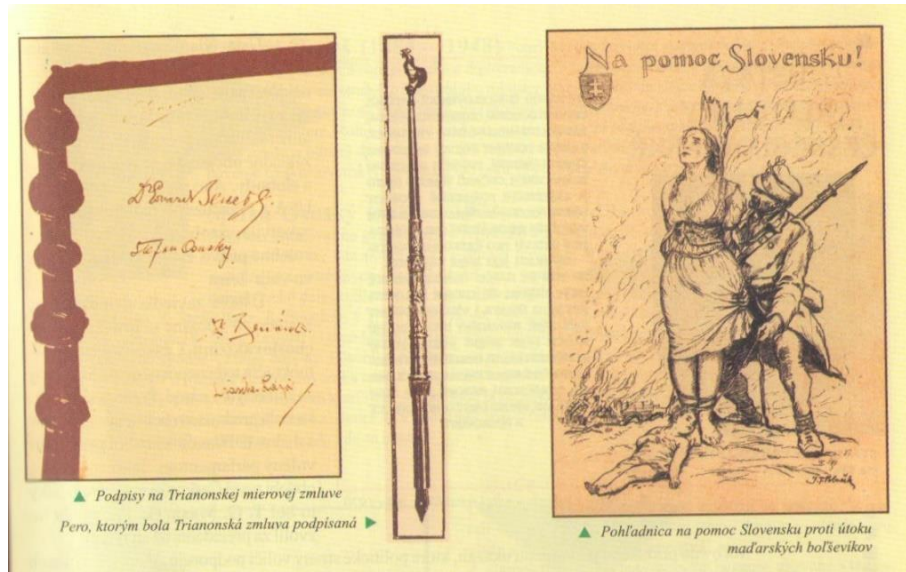
Vajda Barnabás – Nagy Tibor: A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig

(Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához)

kastélyban kellett aláírnia azt a békeszerződést, amelyben kötelezte magát, hogy elismeri mind Szlovákia, mind a környező országok államhatárait.”¹¹

Ha eddig a pontig nem vált volna nyilvánvalóvá, hogy ez a tankönyv hogyan értelmezi Trianont, akkor végleg egyértelművé válik a helyzet a fenti idézet után (fizikailag mellette) elhelyezett három forrás által, amelyeket a szerzők és/vagy szerkesztők közvetlenül szerepeltettek.

2. ábra: Trianon és „Szlovákia megsegítése”

Forrás: LETZ, Róbert – BOCKOVÁ, Anna (2000): *Slovensko v 20. storočí. Dejepispre 9. ročník základných škôl*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 2. vydanie, 17.

A bal oldali képen Edvard Beneš és Štefan Osuský aláírása látható a trianoni szerződésen, mellette pedig az az irón, amellyel az aláírás megtörtént. A jobb oldali kép alatt a következő felirat olvasható: „*Pohľadnica na pomoc Slovensku proti útoku maďarských boľševikov*”. A képaláírás mind az eredeti szlovákban, mind magyarul nagyon nehezen értelmezhető. „*Képeslap Szlovákia megsegítésére a magyar bolsevikok támadása ellen*” – ez van a kép alatt szó szerint, de a mondat értelmezést igényel mindkét nyelvben. Itt egy olyan képeslappal van dolgunk, amelynek a felirata „*Szlovákia megsegítésére*” hív fel (ez van a képeslap felső részén), és ehhez teszi hozzá, ezt toldja meg a szerző vagy a tankönyvszerkesztő a képaláírásban, hogy a kép „*a magyar bolsevikok Szlovákia elleni támadását*” jeleníti meg.

Mi a gond ezzel a képpel? Azon kívül, hogy a képaláírás megtévesztő, egy ilyen jellegű képi forrást didaktikai apparátus, azaz célzott-irányított kérdések és feladatok nélkül *nem szabadna* tankönyvben közölni. Didaktikai irányítás nélkül ez a forrás uszítássá válhat, mivel rajta egy barbár, vad és erőszakos magyar katona jelenik meg – ugyanabban a tónusban, ahogy az első világháború alatt a „hun” német katonák ellen uszított az angol és a francia propaganda. Óvatosabban, körültekintőbben kellett volna eljárni, és mérlegelni, hogy egy tankönyvben pedagógiailag mennyire célszerű és méltányos efféle gyűlöletkeltésre alkalmas forrás közlése.

Vajda Barnabás – Nagy Tibor: A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig

(Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához)

1993, azaz Szlovákia független állammá válása után a történelemtankönyvek jellemző tendenciája lett, hogy *a szerzők az eseményeket elsősorban szlovák szempontból látják és látatják*. Mielőtt valaki ezt a világ legtermészetesebb dolgának gondolná, gondoljon arra, hogy Szlovákia területén ebben a szlovák szempontú tálalásban tanulják a történelmet nemcsak a szlovák, de a Szlovákiában élő magyar tanulók is. 1989 után a nagyon erősen központosított szlovák oktatásirányítás a mai napig folytatja azt a két háború között kialakított csehszlovák eljárást, hogy az eredetileg cseh és/vagy szlovák szakemberek által írt tankönyveket szóról szóra lefordítják magyarra, és a magyar tanulók kötelezően ezt használják. Ebből pedig az következik a mai napig, hogy Trianon esetében is a magyar tannyelvű iskolák tanulói a szlovák történészek által megfogalmazott, és 1993 után egyre erőteljesebben szlovák szempontú Trianon-értelmezéseket olvassák, tanulják.

A következő Szlovákiában kiadott tankönyv Róbert Letz: *Slovensko v 20. storočí. Dejepis pre 8. ročník základných škôl*; a magyar nyelvű kiadás címe: *Szlovákia története a 20. században*. A tankönyv Trianonnal kapcsolatos fejezetének elemzéséből azt látjuk, hogy ez a tankönyv, amely az általános iskolák 8. osztálya számára íródott (az általános iskola Szlovákiában 9 évig tart), Trianon témakörét a szlovák nemzeti narratíván belül tárgyalja. Azaz a Trianon-tananyagot nem az egyetemes történelmi fejezetekben, hanem egyértelműen a szlovákság történelmébe ágyazva találjuk. Már a tankönyv előszavában kifejti a szerző a történelemtanítással és a tankönyvvel kapcsolatos célokat: Célja a történelmi eseményeket hű és őszinte bemutatása, valamint az, hogy a történelmet úgy kívánja tárgyalni, mint egy olyan organizmust, amely nem lezárt (lezárult) történésekkel foglalkozik.¹²

Mindez első olvasásra korszerű történelemdidaktikai nézőpontot sugall, aminek azonban a tankönyv több ponton is ellentmond. Didaktikai szempontból ugyan megfontolt szerkesztést tapasztalunk: a tankönyv oldalain gondosan el van különítve a leíró szöveg a kérdésektől és a feladatoktól, a kronológiai áttekintéstől és a történelmi fogalmak magyarázatától – vagyis a tankönyv változatos didaktikai apparátust alkalmaz.

Emellett azonban a taxonómiai minőség, főleg a magasabb szintű kognitív műveleteket megcélzó kérdések és feladatok, nem jellemzőek a tankönyvre. A tankönyvben Trianon tematikája markánsan mint egy *államhatár kérdés* nyilvánul meg; egészen pontosan *Trianon nem más, mint Szlovákia déli határa problémájának a megoldása*. A szerzői leíró szöveg kiemeli *Štefan Osuský* szlovák diplomata szerepét, és ezt folytatva a tankönyvben szereplő egyik forrás az említett diplomata véleményén, visszaemlékezésén keresztül mutatja be a trianoni békeszerződést.¹³ *Osuskýnál* két dolog emelkedik ki: a visszaemlékező napra és órára pontosan emlékszik a trianoni békeszerződés aláírására („1920. június négy, háromnegyed 5-kor”), továbbá a visszaemlékező egy végső „elszámolást” írt alá, amelyet a szlovákok „*vérrel és szenvedéssel szolgáltak meg*” (Nagy T. fordítása). Fontos adalék, hogy Trianon „jelentőségét” a tanulóknak az alábbi két kérdés alapján kell összefoglalniuk: „*Miért volt jelentős a trianoni békeszerződés? Hogyan vélekedett róla Š. Osuský?*”¹⁴

A tankönyvben szereplő történelmi forrás (tehát egy szlovák diplomata visszaemlékezése) ebben az esetben olyan didaktikai eszközként jelenik meg, amellyel a tankönyvszerző alátámasztja saját álláspontját. A forrásnak nincs „kihívója”, azaz szó sincs többszempontúságról. Ráadásul a forráshoz csatolt kérdések sem tekinthetők korszerű történelemoktatási eljárásnak, amennyiben nem gondolkodtató kérdésként jelennek meg, hanem mint *a tankönyvszerző nemzeti indoktrinációját erősítő impulzusok*. A tankönyvi leíró szöveg és a csatolt didaktikai apparátus a következő Trianon-képet tárja a szlovák tanulók

Vajda Barnabás – Nagy Tibor: A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig

(Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához)

elé: *Trianon megoldást jelentett a szlovákság számára*; volt ugyan egy átmeneti állapot az államhatárok kialakulása során, ámde végül a szlovákság megérdemelte a területi nyereséget, mivel az eredményt „vérrel szenvedték meg”. Úgy véljük, hogy a történelmi források ilyen célú és ilyen egyoldalú felhasználása mind történelemdidaktikai, mind történettudományi szempontból elfogadhatatlan.

A következő vizsgált Szlovákiában kiadott tankönyv BEDNÁROVÁ, Marcela – KRASNOVSKÝ, Branislav – ULRICHOVÁ, Barbora: *Dejepis pre 8. ročník základnej školy a 3. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, amely az általános iskolák 8., illetve a nyolcosztályos gimnáziumok 3. évfolyama számára íródott 2011-ben. A tankönyv előszava ismét az iskolai történelemtanítással kapcsolatos célokat fogalmaz meg, és egyebek mellett mélységelvű történelemtanítást és történelmi források elemzését ígéri.¹⁵

Ebben a könyvben a történelemdidaktikai céltudatosság szempontjából előrelépést jelent a gondolattérképek markáns jelenléte. Jelen van benne a képességfejlesztés is, mégpedig kifejezetten az idővel kapcsolatos ismeretek feldolgozása, elsősorban időegyenes-készítés által. Ez a tankönyv több forrást is szerepeltet, ráadásul nagyon pozitív vonásként a csatolt kérdések és feladatok a közölt források közös elemzésére irányulnak. Az más kérdés, hogy mind a forrásokban, mind a didaktikai apparátusban – tartalmi szempontból – markánsan a nemzeti narratíva jelenik meg. Emellett ebben a tankönyvben fellelhető a *magyarság mint ellenség beállítása*. A trianoni békeszerződéssel kapcsolatos konklúzió ebben a tankönyvben a következő: *A békeszerződés többszázéves Habsburg-uralomnak vetett véget, új nemzetállamok jöttek létre, és mindez nagyon jó és hasznos volt a csehek és a szlovákok nemzeti fejlődése szempontjából*. Továbbá: miközben a környező államok mind elismerték Csehszlovákiát, a magyarok továbbra is agresszív módon igényt tartottak a szlovák területekre. Erre jelentett megoldást a trianoni békeszerződés.¹⁶

3. ábra: A trianoni béke

Hranicu medzi Slovenskom a Maďarskom definitívne určila až Trianonská mierová zmluva, podpísaná vo Francúzsku dva roky po skončení vojny, 4. júna 1920.

Forrás: BEDNÁROVÁ, Marcela – KRASNOVSKÝ, Branislav – ULRICHOVÁ, Barbora (2011): *Dejepis pre 8. ročník základnej školy a 3. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*. Vydavateľstvo Matica Slovenskej, Martin, 90.

Vajda Barnabás – Nagy Tibor: A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig

(Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához)

A képaláírás szerint: *„Szlovákia és Magyarország között az államhatárt a trianoni békeszerződés határozta meg, amelyet Franciaországban írtak alá két évvel a háború befejezése után 1920. június 4-én.”* Didaktikai értelemben ez a kép nem tekinthető történelmi forrásnak, csupán illusztráció, amennyiben semmilyen kérdés és/vagy feladat nem irányul a feldolgozására; ugyanakkor még illusztrációként is megkérdőjelezhető a történelmi relevanciája.

További két tankönyv és néhány történelmi atlasz

A Marián Damankoš által jegyzett világtörténelem 2005-ben jelent meg magánkiadásban,¹⁷ és a főjellegzetessége az, hogy higgadt hangnemet üt meg. A szerző egy egész fejezetet szentel a Párizs környéki békeszerződéseknek (Versailles, Saint-Germain-en-Laye, Neuilly, Trianon, Sèvres, a Népszövetség megalakulása sorrendben; a 38-44. oldalakon), összesen hét tankönyvoldalt, amelyből majdnem két teljes oldal Trianoné.

A leíró szöveg higgadt hangneme mellett van ebben a tankönyvben egy újdonság, amit soha korábban semmilyen csehszlovák tankönyvben nem írtak le: *„[Magyarország] területi veszteségei: Csehszlovákia számára: Szlovákia, benne túlnyomó többségében magyarul beszélő lakossággal [kiemelés V.B.] a Csallóközben, valamint Kárpátalján ruszin népességgel.”*¹⁸ Ugyancsak újszerű ez a tankönyv abban a tekintetben is, hogy egy mondat erejéig – bár vitathatóan, de – reflektál Trianonnak a mai magyar közéletben betöltött szerepére: *„A trianoni békeszerződés a két háború közti magyar politika rémálma volt, de egészen a mai napig fel-felbukkannak hangok Trianon revízióját illetően (sic!). Sok magyar nem volt hajlandó megbékélni azzal, hogy egyik napról a másikra uralkodó nemzetből kisebbséggé váltak.”*¹⁹

A jelenleg használatos szlovák nyelvű (és magyarra is lefordított) gimnáziumi tankönyv: KODAJOVÁ, Daniela – TONKOVÁ, Mária: *Dejepis. Svetové dejiny pre 3. ročník gymnázií* (Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 2006) kronológiai rendbe rakja a békeszerződések, és nagyon tágra nyitja a történelmi teret azáltal, hogy a teljes háború utáni világrendbe ágyazva taglalja Trianont: *„A trianoni szerződés nagyon nehezen született. Az újonnan keletkező Magyar Köztársaság bonyolult belső fejlődésen ment keresztül. A Magyar Királyság megszűnése után az ország elvesztette területének háromnegyedét, amelyen új államok keletkeztek [...] 1919 tavaszán a köztársaság egy szocialista puccs áldozatává vált, így jött létre a magyar tanácsköztársaság. Ennek külföldi csapatok általi leverése után a politikai helyzet megnyugodott, és 1920-ban visszaállították a királyságot. A trianoni békét 1920. június 4-én írták alá. Magyarország csak a nemzetközi nyomás hatása alatt fogadta el a szerződés feltételeit, és már az aláírástól kezdve annak revíziójára törekedett.”*²⁰

A tankönyvszerzők hangja nyugodtnak tűnik. Mégis: bármennyire igyekszik a szöveg tartózkodni a történelmi ítéletek megfogalmazásától, és bármennyire jószándékúnak tűnhet ez a hangnem, legalább egy probléma van vele, tudniillik az, hogy a szövegben *semmi nem utal arra, hogy Csehszlovákiának köze lett volna Trianonhoz.* A fenti interpretáció szerint Trianon belügy: magyar belpolitikai esemény, amelynek mintha semmi köze nem lett volna Csehszlovákia, Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság létrejöttéhez, ezek területéhez, lakosaihoz stb. Az információhiány ellenére a fenti bekezdés végén mégis felbukkan a revízió félelmes mumusa...

Vajda Barnabás – Nagy Tibor: A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig

(Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához)

Ez utóbb említett két szlovák történelemtankönyv elemzése több tanulságot is hordoz. Az egyik oldalon hasznosnak, célszerűnek tűnik, hogy a tankönyvek Trianon témáját tágabb nemzetközi összefüggésben láttassák. Erre nemcsak azért van szükség Szlovákiában, mert a nemzetközi történelmi kontextus évtizedekig hiányzott a csehszlovák tankönyvekből, ami azt jelenti, hogy Csehszlovákia megalakulása hagyományosan a nemzeti törekvések kézenfekvő beteljesülése volt. A szélesebb nemzetközi kontextusban ráadásul esélye van feloldódni nemcsak az etnocentrikus megközelítésnek, hanem a „nyertesek-vesztesek” kiélezett paradigmának is, ami az első világháború általános tanítási problémája szerintünk. Másfelől viszont az is tanulság, hogy ha a tankönyvszerzők túlságosan szélesre nyitják a kontextust, akkor a szöveg hajlamos eltávolodni a problematikus, ámde nagyon is releváns témáktól, mint például az elvesztett–megnyert területek etnikai összetételétől. A túlságosan szétfolyó – didaktikai értelemben a történelmi relevanciától eltávolodó – tankönyvszövegben fennáll annak a veszélye, hogy még ha a tankönyv kevésbé nacionalista is, akkor is csak a Magyarország által elvesztett *területekre* utalnak, az emberekről, a lakosokról viszont hallgatnak. Vagyis a túlságosan „megértő” szöveg elfedi a legfájóbb *mai* problémákat.

A szlovákiai iskolai történelmi térképeken és atlaszokban ma is Trianont a tabusítás kísérti. Ez azt jelenti, hogy a jelenség elhallgatása nemcsak a leíró tankönyves szövegekben nyilvánul meg, hanem rendszeres elhallgatás övezi Trianon földrajzi-területi dimenzióit is, amit pedig épp térképeken lehet(ne) szemléletesen ábrázolni.

A tankönyvek döntő részében egyáltalán nem szerepelt olyan térkép, amely Csehszlovákia 1918–1920 körüli földrajzi állapotait szemléltetné. Igen jellemző az az 1965-ös kiadású – sokáig és igen széles körben használt – iskolai történelmi atlasz, amely 13 kisebb-nagyobb térképet közölt az 1914–1920-as időszakból (köztük pl. a *Fegyveres felkelés Pétervárott* és *A szovjet szocialista köztársaságok létrejötte* címűeket), azonban olyan térképet még véletlenül sem közölt, amelyen az látszana, hogy hogyan alakultak ki Csehszlovákia határai.²¹

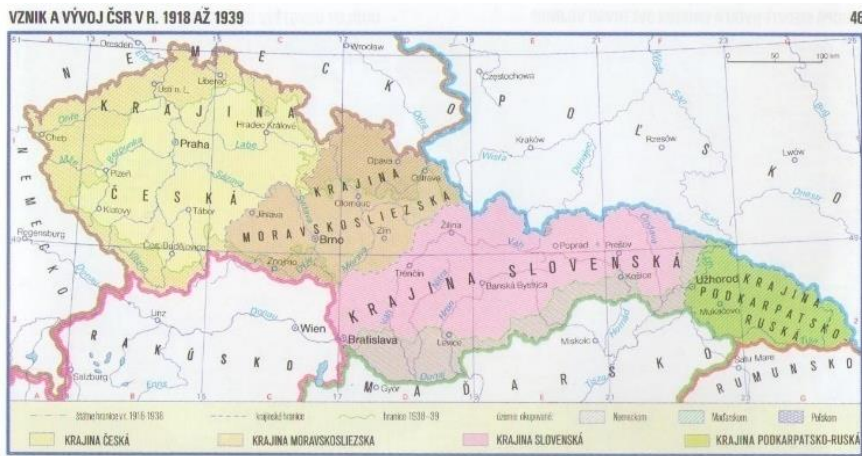
Mi több, az iskolai történelmi térképeken és atlaszokban a csehszlovák időkben kifejlődött a „szlovák Trianon” jelensége, és ez ma is él. Hogy mit jelent „a szlovák Trianon” jelensége, azt megtapasztaljuk egy 1996-os szlovák kiadású történelmi atlaszban, amelyben 13 térkép foglalkozik az első világháborúval és a háborúk közti időszakokkal. S bár feltűnően nagy tér (5 térkép) szentelődik a Szovjetunióknak,²² itt már megjelenik az első Csehszlovák Köztársaság térképe is.

A „*Csehszlovák Köztársaság keletkezése és fejlődése 1918–1939*” című színes térképnek az az érdekessége, hogy ez egyszerre, egy képfelületen ábrázolja a trianoni szerződéssel *szerezett* és a müncheni, ill. bécsi szerződéssel *elveszített* területeket. Azonban a vizuális hangsúly a trianoni területek megszerzéséről áttolódik e területek agresszorok általi 1938/39-es „elfoglalására”, amit megtámogatnak a szlovák térkép „*územie kupované Nemeckom, Madarskom, Poľskom*” feliratai. Más szavakkal fogalmazva: Ha a szlovák tanulók használják ezt a térképet, akkor nem sokat tudnak meg arról, hogyan, milyen körülmények között lett a mai Szlovákia déli része Csehszlovákia része (ti. hogy Magyarországból lett kihaló); azt viszont nagyon szemléletesen láthatják, hogy Szlovákia területére hogyan „tették rá a kezüket” 1938/39-ben Magyarország, Németország és Lengyelország. Ez „a szlovák Trianon” jelensége.

Vajda Barnabás – Nagy Tibor: A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig

(Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához)

4. ábra: Az első Csehszlovák Köztársaság térképe

Forrás: VAŠEK, Jaroslav a kol. (1996/1997): *Atlas svetových dejín. 2. diel stredovek – novovek*. Prvé slovenské vydanie. Vojenský kartografický ústav, Harmanec–Praha, 31. old. 46. sz. térkép.

Összegző megállapítások

- (1) Az 1920 utáni csehszlovák állam tankönyveiben nem Trianon volt a hívószó, hanem Csehszlovákia első világháborút követő sikertörténete, pontosabban a történetnek a cseh és a szlovák nemzet számára nagyon pozitív kicsengése. Az első Csehszlovák Köztársaság egy bizonyos mértékig Trianont bevonta a saját oktatási rendszerébe: nem kerülte meg a tényt, egyúttal igyekezett pozitív jövőképet sugallni „Trianon tanulságain keresztül” az országban élő magyarok felé.
- (2) 1945 után a kommunista ideológia teljes súlyával ránehezedett a közoktatásra, ezen belül a tankönyvekre, különösen a történelemtankönyvekre, és – mint oly sok más társadalmi kérdést – Trianont elhallgatta, tabusította. E korszak történelemtankönyves értelmezésében 1918–1920-ban két alapvető esemény történt: „a cseh és a szlovák nép végre megszabadult a három évszázadig tartó Habsburg-uralom alól”, valamint az 1917-es lenini puccs hatására és mintájára „kiteljesedett a cseh és a szlovák dolgozó nép forradalmi fellépése”. Ezek a történelemtankönyvek nem voltak összeegyeztethetők a történettudomány eljárásaival. Azon túl, hogy nem a történettudomány tényszerű ismereteit közölték – tehát hazudtak –, szembe mentek az elemző-szintetikus gondolkodással, a történeti problémák beható vizsgálatával, a kritikai szemlélettel stb., tehát mindennel, ami a történettudományt természete szerint jellemzi. A kommunista korszak tankönyvei didaktikailag is megbuktak, ugyanis a mából tekintve olyan mértékben *nem* segítették elő a tanítást/tanulást, hogy szinte nem is nevezhetők tankönyveknek.
- (3) 1989 után egy lassú, nem problémamentes, de véleményünk szerint pozitív folyamat szemtanúi vagyunk. Bár Trianon megszűnt tabuszó lenni, a téma tankönyves kezelése magyar szempontból még mindig sok kívánnivalót hagy maga után. A három legrelevánsabb tartós probléma az, hogy a tankönyvekben és atlaszokban
 - (I) nem fogalmazódik meg egyértelműen, hogy Szlovákia létrejötte Magyarország kárára történt;

Vajda Barnabás – Nagy Tibor: A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig

(Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához)

- (II) nem ábrázolódik vizuálisan az összefüggés a Magyar Királyság és Szlovákia államhatárai között a térképeken; valamint
- (III) a szlovák történelemtankönyvek döntő többsége nem vesz tudomást Trianon magyar veszteseiről.

Ennek a három hiánynak a pótlása pedig mindhárom érintett szempontjából célszerű lenne. A *magyar történelmi emlékezetben betöltött jelentős szerepén* kívül azért volna fontos Trianon témájával foglalkozni a szlovákiai történelemtankönyvekben, mert a *szlovákság* számára egy alapvető identitással kapcsolatos kérdést feszeget: Hogyan jött létre Szlovákia és mi köze a történelmi Magyarországhoz? Harmadsorban pedig azért kéne vele behatóbban foglalkozni, mert Trianon az oka és forrása annak a ma is létező és nem konfliktusmentes kapcsolatnak, hogy miért élnek Szlovákiában nagy számban a határ mentén – nemcsak a Csallóközben – magyarok, akik magyarul beszélnek és száz éve a magyar kultúrkör részének érzik magukat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALBERTY, Július (2006): Dejepis v zajatí ideológii. *História*, 6. ročník, 3. číslo, (máj-jún.) 10-11.
- BENEŠ, Zdeněk (2010): Mezi dějinami, dějepiscetvím a pamětí. In: *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. ŠUBRT, Jiří ed. Historická sociologie – Knižníedice Nezávislé centrum pro studium politiky, ARC – Vysoká škola politických a společenských věd. Kolín.
- DÁRDAI Ágnes, F. (2002): *A tankönyvkutatás alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- JAKAB György – KRATOCHVÍL, Viliam – LATOR László, ifj. – VAJDA Barnabás (2009): Magyar és szlovák történelemtanárok együttműködése. Trianon – részlet a tervezett közös történelemtankönyvből. *Új Pedagógiai Szemle*, 59. évf. 2. sz. 76-94.
- KAPOSÍ JÓZSEF (2017): A történelmi gondolkodás és a képesség fejlesztőfeladatok. *Történelemtanítás (LII.) Új folyam VIII. évf. 1-2. sz.*
<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2017/10/kaposi-jozsef-a-tortenelmi-gondolkodas-es-a-kepessegfejleszto-feladatok-08-01-03/> (Letöltés: 2020. szept. 28.)
- KAPOSÍ József (2020): *Közelítések a történelemtanítás elméletéhez és gyakorlatához*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest.
- KATONA András (2010): A revízió ígézetében: Trianon tanítása a Horthy-korban, 1920-1944. *Duna-part*, 11. évf. 2. sz. 108-119.
- KATONA András (2010): Trianon tanítása tegnap és ma 1945-2010. *Duna-part*, 11. évf. 3. sz., 67-82.
- KRATOCHVÍL, Viliam (2007): *Maturita po novom*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.
- LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena (2008): *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Scripta Facultatis Philosophicae Univesitatis Ostraviensis, Ostrava.
- OTČENÁŠOVÁ, Slávka (2010): *Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu*. Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, Košice.

Vajda Barnabás – Nagy Tibor: A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig

(Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához)

- SZEBENYI Péter (2001): A történelemtankönyvekre ható tényezők történeti változásai. *Iskolakultúra*, 11. évf. 9. sz. 12-20.
- VAJDA Barnabás (2009): Magyarságkép a csehszlovákiai történelem tankönyvekben 1950–1993. In: HORNYÁK Árpád – VITÁRI Zsolt (szerk.): *A magyarságkép a közép-európai tankönyvekben a 20. században*. Kutatási Füzetek 14. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 259-282.
- VAJDA Barnabás (2009): Multiperspektivitás mint a magyar-szlovák közös történelemtankönyv alapja. *Új Pedagógiai Szemle*, 59. évf. 1. sz. 95-101.
- VAJDA Barnabás (2010): A magyar-szlovák közös történelem a korszerű történelemtankönyvek kontextusában. *Limes: tudományos szemle*, 23. évf. 4. sz. 77-80.
- VAJDA, Barnabás (2011): Analysis of some Slovakian History Textbooks. In: *Yearbook of the ISHD 2011*. Ed. ERDMANN, Elisabeth – POPP, Susanne. Wochenschau Verlag, Schwalbach, 147-158.
- VAJDA, Barnabás (2013): Trianonská problematika a (česko-)slovenské učebnice dejepisu. In: MICHELA, Miroslav – VÖRÖS, László a kol.: *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva: k politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Historický ústav SAV v Prodamas. r. o., Bratislava, 185-204.

FELHASZNÁLT TANKÖNYVEK, ATLASZOK, SEGÉDLETEK

- BEDNÁROVÁ, Marcela – KRASNOVSKÝ, Branislav – ULRICHOVÁ, Barbora (2011): *Dejepis pre 8. ročník základnej školy a 3. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*. Vydavateľstvo Matica Slovenskej, Martin.
- DAMANKOŠ, Marián (2005): *Svetové dejiny III. – 20. storočie 1914-1991. Nová Maturita. Učebné texty pre gymnáziá a stredné odborné školy*. Vyd. Eurolitera, Bratislava-Prešov.
- KODAJOVÁ, Daniela – TONKOVÁ, Mária (2006): *Dejepis. Svetové dejiny pre 3. ročník gymnázií*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.
- KOVÁČ, Dušan – KAMENEC, Ivan – KRATOCHVÍL, Viliam (1998): *Történelem 4. Szlovákia az új évszázadban*. Ford. SZABÓ Ferenc. Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava.
- KRATOCHVÍL, Viliam – MLYNARČIKOVÁ, Hana (2007): *Maturita po novom. Dejepis. Externá časť / Interná časť. Testy. Érettségire felkészítő tansegédlet*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.
- LETZ, Róbert – BOCKOVÁ, Anna (1997/2000): *Dejepis pre 9. ročník základných škôl. Slovensko v 20. storočí. 2. vydanie* Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, Bratislava.
- LETZ, Róbert (2002): *Slovensko v 20. storočí. Dejepis pre 8. ročník základných škôl*. Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, Bratislava,
- VAŠEK, Jaroslav a kol. (1996/1997): *Atlas svetových dejín. 2. diel stredovek – novovek*. Prvé slovenské vydanie. Vojenský kartografický ústav, Harmanec–Praha.
- VOKÁLEK, Vladimír – KRÁL, Jan (1962, 1965): *Školský atlas svetových dejín. Ústredná správa geodézie a kartografie*, Praha.

Vajda Barnabás – Nagy Tibor: A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig

(Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához)

ABSTRACT

Vajda, Barnabás – Nagy, Tibor:

The topic of the Treaty of Trianon in Slovak textbooks from 1989 to the present

(Some didactical aspects regarding the Slovak treatment of the topic)

The authors of the present study have made a research over the topic of the Trianon Peace Treaty in the contemporary (post-1989) Slovak history textbook and school atlases. While evaluating these school textbooks, the authors' main aspect of assessment was the didactical quality, in other words, beyond checking upon the appearance of the Trianon topic in the books at all, authors have been seeking answers to the following questions: What are the general didactical features of the books under survey, and through what didactical ways and means (descriptive text, sources, tasks, questions) is the topic of Trianon dealt with in them? How exactly and to what extent are modern teaching methods applied in the Slovak textbooks, namely the skills-oriented deep learning which is based on using multi-perspective sources? The edition dates of the textbooks range from 1996 to 2011. The authors' main findings include that even though there are some good examples of didactically modern approaches to the issue, most contemporary Slovak school history textbooks and atlases deal with the topic of Trianon exclusively from Slovak national perspective.

JEGYZETEK

- ¹ A témáról magyarul, angolul és szlovákul: VAJDA Barnabás (2009): Multiperspektivitás mint a magyar-szlovák közös történelemkönyv alapja. *Új Pedagógiai Szemle*, 59. évf. 1. sz. 95-101; JAKAB György – KRATOCHVÍL, Viliam – LATOR László, ifj. – VAJDA Barnabás (2009): Magyar és szlovák történelemtanárok együttműködése. Trianon – részlet a tervezett közös történelemtankönyvből. *Új Pedagógiai Szemle*, 59. évf. 2. sz. 76-94.; VAJDA Barnabás (2010): A magyar-szlovák közös történelem a korszerű történelemtankönyvek kontextusában. *Limes: tudományos szemle*, 23. évf. 4. sz. 77-80.; VAJDA, Barnabás (2011): Analysis of some Slovakian History Textbooks. In: *Yearbook of the ISHD 2011*. Ed. ERDMANN, Elisabeth – POPP, Susanne. Wochenschau Verlag, Schwalbach, 147-158.; VAJDA, Barnabás (2013): Trianonská problematika a (česko-)slovenské učebnice dejepisú. In: MICHELA, Miroslav – VÖRÖS, László a kol.: *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva: k politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Historický ústav SAV v Prodamas. r. o., Bratislava, 185-204.
- ² KOVÁČ, Dušan – KAMENEC, Ivan – KRATOCHVÍL, Viliam (1998): *Történelem 4. Szlovákia az új évszázadban*. Ford. Szabó Ferenc. Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava; MICHELA, Miroslav (2016): Trianon labirintusaiban. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon. Kor/ridor könyvek 3. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Békéscsaba – Budapest:
https://www.academia.edu/24816782/Trianon_labirintusaiban_T%C3%B6rt%C3%A9nelem_eml%C3%A9kezetpolitika_%C3%A9s_p%C3%A1rhuzamos_t%C3%B6rt%C3%A9netek_Szlov%C3%A1ki%C3%A1ban_%C3%A9s_Magyarorsz%C3%A1gon (Letöltés: 2020. okt. 13.)
- ³ KOVÁČ – KAMENEC – KRATOCHVÍL (1998) 16.
- ⁴ KRATOCHVÍL, Viliam – MLYNARČIKOVÁ, Hana (2007): *Maturita po novom. Dejepis. Externáčast' / Internáčast'. Testy*. Érettségire felkészítő tansegédlet. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.

Vajda Barnabás – Nagy Tibor: A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig

(Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához)

-
- ⁵ LETZ, Róbert – BOCKOVÁ, Anna (1997/2000): *Dejepis pre 9. ročník základných škôl*. Slovensko v 20. storočí. 2. vydanie Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, Bratislava.
- ⁶ LETZ – BOCKOVÁ (2000) 6.
- ⁷ „Protivojnový protest, prísne tresty, väznice, policajnýdôzor, prísna cenzúra, mimoriadne zákony bez parlamentu”. In: LETZ – BOCKOVÁ (2000) 6.
- ⁸ LETZ – BOCKOVÁ (2000) 12.
- ⁹ LETZ – BOCKOVÁ (2000) 13. 5. feladat
- ¹⁰ LETZ – BOCKOVÁ (2000) 16.
- ¹¹ LETZ – BOCKOVÁ (2000) 16.
- ¹² LETZ, Róbert (2002): *Slovensko v 20. storočí. Dejepis pre 8. ročník základných škôl*. Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, Bratislava, 4.
- ¹³ LETZ (2002) 15.
- ¹⁴ LETZ (2002) 17.
- ¹⁵ BEDNÁROVÁ, Marcela – KRASNOVSKÝ, Branislav – ULRICHOVÁ, Barbora (2011): *Dejepis pre 8. ročník základnej školy a 3. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*. Vydavateľstvo Matica Slovenskej, Martin, 5.
- ¹⁶ BEDNÁROVÁ – KRASNOVSKÝ – ULRICHOVÁ (2011) 88.
- ¹⁷ DAMANKOŠ, Marián (2005): *Svetové dejiny III. – 20. storočie 1914-1991. Nová Maturita. Učebné texty pre gymnáziá a stredné odborné školy*. Vyd. Eurolitera, Bratislava-Prešov.
- ¹⁸ DAMANKOŠ, Marián (2005) 41.
- ¹⁹ DAMANKOŠ, Marián (2005) 42.
- ²⁰ KODAJOVÁ, Daniela – TONKOVÁ, Mária (2006): *Dejepis. Svetové dejiny pre 3. ročník gymnázií*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 32.
- ²¹ VOKÁLEK, Vladimír – KRÁL, Jan (1962, 1965): *Školský atlas svetových dejín. Ústredná správa geodézie a kartografie*. Praha, 40-45.
- ²² Ld. VAŠEK, Jaroslav a kol. (1996/1997): *Atlas svetových dejín. 2. diel stredovek – novovek*. Prvé slovenské vydanie. Vojenský kartografický ústav, Harmanec–Praha, 22-33. oldalak 41-48. számú térképeit.